

абсидната част са все от XIII в.¹³⁵ Дали необичайната стена украса на малката базилика не е от това време? Едният, почти квадратен лапидарен шрифт на надписите към стенописите също насочва към по-ранна дата.

*

През втората половина на XIII в., след освобождаването на Цариград от кръстоносците, двете основни тенденции в живописата на Балканите се сливат и създават ново-то качество — Палеологовският стил, наречен отново на византийската царстваща династия — Палеолозите. Неговото зараждане, корените му и загатналите в основата му тенденции са проследени подробно от големите византолози О. Демус и С. Радойчиц¹³⁶ а етапите и особеностите на неговото развитие — и от М. Хатзидакис. Демус намира първите кънове на новото в стенописите на Мигелшево (реп. Радойчиц — в църквите „Ахиропитос“ в Соул и „Св. Теодор“ в Оропос — Тръция), а следващия етап — в Сопочани и Трапезунд. Както видяхме, тази тенденция има своите представители и у нас: в параклиса „Архангел Михаил“ на Ивановаската лавра, църквата „Св. апостоли Петър и Павел“ в Търново и вероятно мозаиките на църква № 5 на Трапезица. Отбелязваме началото на подобни живописни търсения и при втория зорграф на църквата „Св. Никола“ при Мелник още в самото начало на XIII в. или в Лосподев дол при Иваново.

Какво е новото, което носи със себе си Палеологовският стил, което го обособява именно като стил? Това са на първо място една нова телесност и физическо присъствие на изобразяванията, зародили се в споменатите по-горе паметници. Фигурите на светците отново добиват плът и обем. Дрехите обвиват и подчертават телесните форми. Линията на контура се стопява, за да остане, натоварена с украсителни функции, понякога леко маниерна, в тънките на дрехи и драперии. Движенията постепенно губят от символичното си значение и се доближават до действителността. Появяват се отново непрекъснатите разказани (наративни) цикли, в началото като фриз, илюстриращи жития на светци или Христовите страдания. Характерни за ранното християнско изкуство, те изчезват през XI–XII в. Сета те изтаскват Големите църковни празници от стените на църквите към извивките на сводавете. Броят на действащите лица във всяка отделна сцена нараства и отношенията между тях се усложняват.

Пейзажът от маркиращи сумарно местото на събитията хълмове или къшурки постепенно се натоварва с все по-значителни смислово-динамични функции. От рамка или акцент около централното действащо лице в дадена композиция той се превръща в сложна система от опазмерени с човешката фигура елементи с повече или по-малко фантастичен характер. Тези елементи сочат развитието на действителното и неговите етапи, отбелязват епизодите и с проекцията на страничните си стени създават особена, вътрешна динамика в многотолудните композиции. Тази последна функция на пейзажа е особено характерна за палеологовската живопис и изживява вътрешно развитие в течение на XIV в.¹³⁷

Увеличават се и външните заемки от класицизиращите образци — атланти и животиински фигури подират колони, животински маски украсяват мебелите, открити тераси, портити и колоници личат сред архитектурните детайли, драперии се веят, увиват се около колоните и се закачат по покривите и т. н.¹³⁸ В природния фон заоблегните хълмове с малки туфи цвята и клонки отстъпват място на усложнен скалист пейзаж от напечени призки, който също участва в смисловата натовареност на композициите. И същевременно това връщане назад, това черпене от по-стари образци с целта си антикизиращи ретроар не разчупва натпълно средновековните рамки. Стратата символична условност на византийското изкуство остава в сила до самия му край. Ако някои портити са изобразени със съвременна линейна перспектива и от някакъв вътрешен интерес, показва човешка фигура, то във византийската живопис няма нито един интересен, подобен на многообразието „стаи без външна стена“ на италианските майстори от същото време. Това, което се случва във вътрешността на църквите, е все още изнесено пред тях. Стопей старата византийска практика св. Ана разжа Боторо-лица на фона на стена с врати, но летлото и е пред тази стена. От прозори надничат художник възприема пространството не като свещена, а като свещена, сакрална среда, където се развиват свещените евангелски събития, и за него е важно да включи в тях зрителя, да го направи техен свидетел.¹³⁹ Без да наруши нужната дистанция, без да принизи Боторока до гръбното съвременен му ежедневие.